

יד. כוהן ונביא – קינה וביקורת

קינה על ממלכה ושריה

"העיר רבתי עם היתה כאלמנה" (א,א); "גלתה יהודה מעני" (א,ג). כך, בהדגישה ישויות לאומיות וסמלים לאומיים – "יהודה" ו"העיר רבתי עם", פותחת מגילת איכה את קינותיה. אך המגילה איננה מסתפקת בסמלים כלליים, ומתמקדת גם ביסודות ספציפיים – חברתיים, דתיים ושלטוניים. נזכיר להלן כמה מהם, בעיקר – מלך, כוהנים, שרים, זקנים ונביאים, הנשזרים יחדיו למרקם החברתי-שלטוני העומד בבסיס אותה "יהודה" ו"העיר" שבהן מדובר. הרשימה שתובא להלן מציינת אזכורים של אותן סמכויות חברתיות ושלטוניות, ששובצו בפסוקי קינה מובהקים, באווירה של צער ואבל על היעלמן, או הכרה והשתתפות בצערן המיוחד.

בפתיחה נאמר: "כל שעריה שוממין כהניה נאנחים" (א,ד). "שעריה" עשוי לייצג כאן את הסמכות המשפטית. במקרא בכללותו, ולא רק כאן, ה"שער" הוא זירה למשפט, ומסמל את הסמכות המשפטית ומירת הצדק.¹

בהמשך נאמר: "היו שריה כאילים לא מצאו מרעה" (א,ו). מובעת כאן השתתפות בצערם של ה"שרים" המוצאים עצמם במצב זר לחלוטין לזה שאליו הורגלו. הפסוקים הבאים מתייחסים לצער העמוק על מנת חלקם של "שרים-זקנים", "כוהנים" ו"מלך": "כהני וזקני בעיר גועו" (א,ט); "חלל ממלכה ושריה" (ב,ב); "וינאץ בזעם אפו מלך וכהן" (ב,ו), ודומה להם, הפסוק הבא המזכיר את אסונם של המלך והשרים שהוגלו מארצם: "מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה" (ב,ט). אולם, בעקיפין כורך פסוק זה באסון זה גם את הנביאים, שלעניינם המיוחד נתייחס בהמשך.

1 לא נביא כאן את כל הדרוגמאות, אך בחיבור העוסק בתמש מגילות יש טעם להפנות לאזכורי השער במגילת רות: "ובעזו עלה השער וישב שם..." (רות ד,א) ומכאן הולכים האירועים ומתגלגלים כשהשער הוא הזירה: "ויאמרו כל העם אשר בשער הזקנים עדים..." (רות ד,יא) אך לא רק זירת המשפט אלא גם זירת הזיכרון: "ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו..." (רות ד,י) ולא רק זירת הזיכרון גם זירת הפרסום והידיעה: "כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את" (רות ג,יא)!

בהמשך נחזור ונגלה את צערם של הזקנים: "ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון" (ב,ז). פסוק מזעזע במיוחד מדבר על הריגת נכבדי האומה במקדש: "אם יהרג במקדש אדני כהן ונביא" (ב,כ). כאן שורטטה לראשונה אווירת אבל מפורשת גם על 'נביא'. וכשברקע עומד תיאור יחסו של האויב, נשוב ל'כהנים' ו'זקנים': "פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו" (ד,זט). ובסיום, שבועסקו בשער יש בו מעין סגירת מעגל – 'זקנים': "...זקנים משער שבתו" (ה,יג), שחדלו לשבת במקום שיועד להם, השער. לסיכום, עיקר הצער הוא על הכוהנים, השרים והזקנים, אך בפסוק אחד – 'אם יהרג במקדש אדוני כהן ונביא', מזהה המקונן גם את ה'נביא' בין מושאי האבל, נכבדי האומה.

הביקורת על הנביאים

איכה קינה היא, וככזו מלאה בביטויי צער וכאב. אולם, שזורים בה גם סוגים שונים של התייחסות לסיבות האסון, מהם ביטויי השלמה והכאה על חטא המנוסחים בצורה כוללת למדי, ומהם, מן הצד השני, ביטויי התרסה על גודל האסון המשקפים תחושה בסיסית של אי מובנות.² בין שני הקצוות הללו נגלה גם דברי ביקורת מוגדרים וממוקדים המופנים בעיקר כלפי הנביאים. ביקורת זו עולה במספר פסוקים המציינים חטאים שונים, פסוק פסוק ועניינו: "נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גלו עונך להשיב שבותך ויחזו לך משאות שוא ומדוחם" (ב,ד). חיצו המקונן מופנים אפוא נגד נבואות שקר, תוך עמידה מפורשת על ניזקן ועל אחריותם של הנביאים לחורבן.

בפסוק הבא הועמדו בצד הנביאים גם הכוהנים: "מחטאת נביאיה עזנת כהניה השפכים בקרבה דם צדיקים" (ד,יג). כאן מדובר במפורש ברצח.

דומה בעניינו, כי גם בפסוק הבא גלומה ביקורת נגד הנביאים: "מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה" (ב,ט). ניתן אמנם להבינו כביטוי צער על שנמנע מהנביאים חזון מה', חזון שיש בו כדי להדריך את העם בצוק העתים, והצער על כך מתיישב עם אווירת הצער הפשוטה והישירה בחלק הראשון של הפסוק. אולם, אם יקשה קורא איכה מה קרה באותן נסיבות של היעדר חזון מעם ה', יגלה את התשובה בפסוק קודם המדבר על יצירת 'חזון' יש מאין, שהוביל ל'לא גילו עונך'!

אם נסכם, בצד ביטויי הקינה, שאין ספק בכנותם, מובעת באיכה גם ביקורת מפורשת המתמקדת בנביאים המואשמים בנבואות שקר והטעיית העם, וביקורת נגד נביאים וכוהנים על השתתפות ברצח.

2 עסקנו בכך מעט בפרקים הקודמים. ראו פרק י"ב.

משפט ירמיהו

שאלת מקומן בקינה של הסמכויות השלטוניות והדתיות ששורטטו לעיל, מובילה אותנו למשפט ירמיהו שתואר בפרוטרוט בפרק כ"ו בספר, ויסודות רעיוניים שלו נסקרו בפרק ז.³ ההאשמה שהוטחה כזכור בירמיהו התמקדה בשאתו נבואת שקר – נבואתו, כי בית ה' יחרב, וכידוע, העונש על כך – שבאופן שאיננו נעדר תחושה של פרדוקסליות, מתאים לדין התורה – הוא מוות.⁴ בקווי החיצוניים מתנהל המשפט על פי הליך משפטי מקובל, אשר על כן, עיון בפרק כ"ו מאפשר התייחסות לשאלה: מי מעורב במשפט? מי הם הגורמים הפעילים, ומה היו טיעוניהם?

מסתבר, כי התמונה הכללית מסובכת למדי. מיד לאחר נבואת ירמיהו מתוארת התוצאה הישירה: "וישמעו הכהנים והנבאים וכל העם את ירמיהו מדבר את הדברים האלה בבית ה'" (ירמיהו כו, ז). אם כן, השומעים היו הנוכחים בבית, והם – הכהנים, הנבאים וכל העם. תגובתם למה שנדמה בעיניהם דברי בלע ושקר, הייתה: "ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל אשר צוה ה' לדבר אל כל העם ויתפשו אתו הכהנים והנבאים וכל העם לאמר מות תמות" (ירמיהו כו, ח). מסתבר, כי אין זו תגובת זעם ספונטנית, אלא האשמה שנבנתה על פי נורמות משפטיות, שכן הדברים מובאים למשפט השרים: "וישמעו שרי יהודה את הדברים האלה ויעלו מבית המלך בית ה' וישבו בפתח שער ה' החדש" (ירמיהו כו, י). לפי זה, מייצגים הכהנים והנבאים את התביעה: "ויאמרו הכהנים והנבאים אל השרים ואל כל העם לאמר משפט מות לאיש הזה" (ירמיהו כו, יא). בעקבות זאת ירמיהו פונה אל שופטיו 'היושבים בשער בית ה'', ומנסה לשכנעם בחפותו, כשטענתו העיקרית היא, כמתבקש, אמיתות נבואתו: "ויאמר ירמיהו אל כל השרים ואל כל העם לאמר ה' שלחני להנבא" (ירמיהו כו, יב); "ואני הנני בידכם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם. אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ואל העיר הזאת ואל ישיביה כי באמת שלחני ה' עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים האלה" (ירמיהו כו, טו). לאחר בירור ודין דברים הוחלט: "ויאמרו השרים וכל העם אל הכהנים ואל הנבאים אין לאיש הזה משפט מות" (ירמיהו כו, טז). הטיעון לזכאותו קשור בתקדים, זקנים מסוימים מופיעים במשפט כמעמד של כעין עדים משמרי מסורת: "ויקמו אנשים מזקני הארץ ויאמרו אל כל קהל העם לאמר" (ירמיהו כו, יז). ביודעם את קורות הנבאים, ובהתייחסם למיכה המורשתי שניבא נבואה דומה לפני מספר דורות ולא הומת על-ידי

3 על נוהלי המשפטיים ראו: ג' ברין, הנביא במאבקיו, חל אביב 1983, עמ' 34-81. אנו נתמקד בצדדים לשוניים מסוימים והשלכותיהם הרעיוניות.

4 כך בספר דברים: "אך הנביא אשר יויד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא" (דברים יח, כ).

חזקיהו, הם מוכיחים, כי יש מקום לנבואה מאימת, שמטרתה להביא לתיקון העם, גם אם נבואה זו פוגעת לכאורה במקודש מכול – בית ה'. סופו של דבר, כוחו של המלך העומד ברקע גבר וגרם כנראה להכרעה נגד ירמיהו, שכן מסופר שם על רדיפת נביא אחר – אוריהו בן שמעיהו והמתתו בידי יהויקים. הסיום מתמקד אמנם בהצלחתו של ירמיהו: – "אך יד אחיקם בן שפן היתה את ירמיהו לבלתי תת אתו ביד העם להמיתו" (ירמיהו כו, כד), אך בהדגשת 'אך' מתברר כי זו הצלה, שבאופן שהיא מתוארת, משקפת את חסידותו של אחיקם יותר מאשר את ניצחונו של ירמיהו במשפטו.

התמונה, חרף צד של סיבוך שיש בה, ברורה אפוא למדי. נבואה מיוחדת במינה, שיש בה כדי להרעיד את אמות הספים פשוטו כמשמעו, מושמעת בבית ה'. הגורמים התוקפים את ירמיהו במסווה של איזה הליך חוקי הם הכהנים והנבאים, המייצגים מן הסתם את הממסד של המקדש המחובר אליו בכוח אידאולוגיה מיוחדת, שאיננה חסרה מן הסתם רכיבים כלכליים ושלטוניים.⁵ העם נרעש מן הסתם אף הוא, ונוטה להשתתף עם הכהנים והנבאים היוזמים את המשפט. לעומתם, מופיעים השרים והזקנים שיש לאל ידם – כל אימת שהשפעת המלך לא הופעלה – לשנות את פני התמונה, לרסן את ההתלהמות המחפשת מוות, ולתעלה לאפיקים של צדק ומשפט.⁶

ענייננו כאן איננו להראות כיצד התפתח העימות המשפטי, אלא להאיר את מקומם המיוחד של כהנים ונבאים, שביסודו של דבר מקיימים את שתי העוולות שיוחסו להם באיכה. הנבאים הואשמו כזכור בנבואת שקר, אמנם כאן אין הם מספקים נבואה משל עצמם שיש לראותה כשקר (ראו להלן), אך בהתנגדותם לנבואת האמת מחזקים עמדה שקרית פוטנציאלית. עוון שני הוא העוון הפשוט והברור של דם נקי.

נמצאנו למדים, בלי קשר לשאלה מי בדיוק חיבר את איכה, משוקעת בה ביקורת נגד הכהנים והנבאים הקשורים לנבואת חורבן בית ה'. 'ירמיהו' כמקונן – כך על כל פנים ראה זאת המדרש – הבין את האסון הלאומי שבהיהרג בבית ה' כהן ונביא,⁷ אך אין מקום

5 בפרק ז' נרמזו דברים בנידון. הכונה לאזכור שילה: "כי לבו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל" (ירמיהו ז, יב). שילה בפרק זה משקפת תפיסה מעוותת של יחסים בין האדם לבית ה', אך כידוע סיפור שילה בספר שמואל א-קשור גם בניצול קורבנות העם לפרנסת הכהנים (שמואל א-ב, יז-יז)!

6 מן הסתם ניכרת כאן עדיין מורשת יאשיהו, שאמנם עיקר פעולתו כוונה נגד עבודה זרה ולמען ריכוז הפולחן אך נאמר עליו: "...אשר שב אל ה' ככל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו ככל תורת משה" (מלכים ב, כג, ה).

7 כך עולה כמדומה מהמדרש על היהרג כוהן ונביא בבית ה'. הדברים מושמים בפיו של נבחראון המנסה ברוב 'צדיקותו' להשקיט את דמו של זכריה כשוחטו סיעה אחר סיעה בעם ישראל ובמנהיגיו: "...זכריה, טובים שבהם איבדתי, רצונך שיאכרו כולם?!" (איכה רבתי ב, ה).

לקינה שתתנער כליל מאשמתם, שבאה לידי ביטוי מיוחד בפרשת משפטו של ירמיהו בפרק כ"ו.

פרשת חנניה בן עזור

כדי לחזק את הטיעון שהושמע לעיל בדבר מקומם המיוחד של הנביאים והכהנים בחטאי החורבן, נציג בקצרה כמה פסוקים הקשורים לוויכוח שערך 'הנביא' ירמיהו עם 'הנביא' חנניה בן עזור. ויכוח זה עוסק במהותה של נבואת אמת, באופנים שהיא נבדקת, ובשאלות הקשורות להתאמתותה במציאות כאבן בוחן לאמיתותה הערכית. כאן נתייחס לשאלת הנוכחים בוויכוח. מודגש, כי חנניה נביא הוא המנבא בפני הכהנים: "אמר אלי חנניה בן עזור הנביא אשר מגבעון בבית ה' לעיני הכהנים וכל העם לאמר" (ירמיהו כח, א), והוא הדין לגבי ירמיהו: "ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא לעיני הכהנים ולעיני כל העם העמדים בבית ה'" (ירמיהו כח, ה). לתוכני נבואתו של חנניה זיקה ישירה לגורל הבית משום שהוא מנבא לחזרתם המהירה של כלי בית ה' והגולים למקומם. אמנם, שלא כבפרק כ"ו, כאן לא עומדת על הפרק במישורין שאלת חייו של ירמיהו, אך פרק זה מעלה דוגמה רבת עוצמה למיצוי הפוטנציאל להרע או להיטיב התלוי בקבלתה של נבואת אמת. הוויכוח בין ירמיהו לחנניה איננו דיון תיאולוגי המתנהל ב'תנאי מעבדה', השפעתו עשויה להיות גורלית. יקבל העם את דברי חנניה יתחזק הכיוון הפטריטי הקשור במוטיבצייה למרוד בבבלים, והמקדש, שבו נערך הוויכוח דנן יהרס. יקבל את דברי ירמיהו, שעמדתו הרואה את נבוכדנצר כעבד ה' שאין להרים ראש נגדו ידועה גם ידועה, יסתייג מן המרד, המקדש יינצל והגלות תימנע. אכן, יש בכך כדי להדגים את שאלת עוון הנביאים, שנגדו יצא חוצץ מקונן איכה, ופסיקתו של ספר איכה בנידון משתלבת בדרך שבה הוצג עניינם העקרוני בירמיהו.

חשוב לציין, במבט כולל אל התקופה נגלה הרבה סוגים של נביאי שקר. אשר לחנניה בן עזור הרי הוא 'סיפור של החמצה'. חז"ל ראו בו כידוע נביא אמת שהפך לנביא שקר. הפטריטיות הבוטה היא שהשיאה אותו.⁸ מגילת איכה מתקוממת נגד נביאים המכשילים את שומעיהם. דומה אפוא כי מקופלת כאן הנחה סמויה, שהללו יכלו לנבא אמת. הנביאים החמיצו אפוא את יעודם, ולא רק שיקרו במובן המצומצם של המושג.

8 כך אנו מפרשים את דברי המדרש: "המתנבא מה שלא נאמר לו" – כגון חנניה בן עזור, דקאי ירמיה בשוק העליון וקאמר: 'כה אמר ה' צבאות הנני שובר את קשת עילם' (ירמיהו מט, לה) נשא חנניה קל וחומר בעצמו: מה עילם שלא בא אלא לעזור את בבל אמר הקדוש ברוך הוא: 'הנני שובר את קשת עילם', כשדים עצמן על אחת כמה וכמה – אתא איהו בשוק התחתון, אמר: כה אמר ה' וגו' שברתי את על מלך בבל" (בבלי, סנהדרין פט ע"א). הקל וחומר הזה איננו מושתת על לוגיקה פשוטה! הוא משקף את עיונותו הרבה של חנניה לבבל, והרי זו הפטריטיות בהתגלמותה!

במשמעות זו מדובר כאן על משבר עמוק בעולמה של הנבואה, שבגין שיקולים מדיניים וחברתיים שונים מוטה לכיוון המתברר כמוזיק והרסני.

קינה וביקורת

בפרק זה אנו מדברים על ביקורת ולא על תוכחה, מן הטעם הפשוט שאחרי החורבן לא נותר עוד את מי להוכיח, אך ביקורת כמגמה דתית עקרונית עשויה להתמשך לדורות. המקונן של פרק ג' מקונן אישי הוא. בדברו על אויביו הוא משתמש בביטויים דוגמת: "תתן להם מגנת לב תאלתך מהם. תרדף באף ותשמידם מתחת שמי ה'" (ג, טו-טז). ההיבט האישי של: "ראיתך כל נקמתם כל מחשבתם ליי" (ג, טז) מעורר לחשוב שאין מדובר כאן רק באויבי האומה החיצוניים, אלא גם אויבים מבית – אויבי המקונן, שרכיב מרכזי באסון הלאומי נגרם בעטיים. המקונן האישי לא סולח, שלא כמו המקונן הלאומי המסוגל לדבר בנימה של עצב על 'אם יהרג בית ה' כהן ונביא'. אכן, ברמה הלאומית הריגתם של הנביא והכהן מתקשרת לחורבן הממלכה ושרייה. תרבות שלמה יורדת לטמיון, ומי יודע מה יצמח תחתיה.

אם אכן מגרונו-לבו של 'ירמיהו' יצאה איכה – וכאמור איננו נוקטים עמדה היסטורית בשאלת מחברה האמיתי – מי 'כמוהו' היטיב להבין, שיש קווי אל-חזור – גבולות שההיסטוריה לא תשוב ותחצה אותם עוד.⁹ מה שהיה ניתן לתיקון אתמול, כבר לא ניתן לתיקון היום, ולכן, חורבן הבית הוא אסון גדול כל כך. חנניה בן עזור המחזיר בהבל פיו את כלי בית ה', איננו רק נביא שקר במובן הפשוט, הבעיה איננה נעוצה בבדיה שבדא, הבעיה קשורה לנסותו למחוק דברים כאילו לא היו. נביא האמת ירמיהו מבין כי ההיסטוריה איננה מאפשרת החזרה למצב הקודם כאילו לא קרה דבר. בדרכו שלו, ומתוך גישתו המיוחדת וסגנונו המיוחד, מקונן איכה מדבר במושגים דומים: "חדש ימינו קדם". כלומר, ההתייחסות לחידוש העבר איננה מובטחת, וביטול מה שקרה איננו מעשי. כדי לחדש את העבר יש צורך בתפילה-בקשה: "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו קדם" (ה, כא). שום דבר אינו בטוח, כל דבר צריך תפילה, כלל לא בטוח אם תיענה, ובודאי שלא בטוח מתי. המקונן-מתפלל ער לקושי העצום שבישחזור העבר. בינתיים מושל בכיפה ההווה, וההווה מר ונמהר. בנסיבות אלו יש מקום להביע הזדהות עם מפעלים לאומיים,

9 דומה כי זה יסוד בעל חשיבות רבה בנבואתו של ירמיהו הפותח את נבואתו ארוכת השנים בניסיון ל'החזיר' את גלות ממלכת ישראל, מנסה להוביל את העם לכניעה לבבל, ליציאה מן העיר הנצורה לאי הליכה למצרים – כל נבואה מותאמת לזמנה. מסתתרת כאן כמדומה ההבנה כי בכל שלב ניתן לעשות דבר מה לתיקון המצב המאפיין את אותו שלב אך לא להחזיר את הגלגל אחורנית!

אפילו שיצא נגדם קצפה של ביקורתו. אשר על כן, הכהן והנביא הנהרגים בבית ה' זוכים להודעות, אף שהכהן והנביא הרגו בבית ה'.

נמצאנו למדים, מלאכת המקונן קשה היא. אין קינתו פרץ של צווחות זעם וכאב המביעות את הצער התהומי ולא דבר בלתי. קינה ממוקדת היא שגם בסערת הרגש איננה משתחררת מהיסוד האינטלקטואלי שבה. יודעת היא לזהות את הסיבות לאסון ובה בעת נזהרת מביקורת חריפה מדי. קינה שכזו יכולה להסתיים בתפילה משמעותית לתקומה ותחייה!

אם ייהרג במקדש ה' כהן ונביא – חז"ל בעקבות איכה

בהקשר זה מעניין להביא את דברי חז"ל שהמשיכו – כך נראה – את 'מרנייותה' של איכה: "ראה ה' והביטה למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפחים" (איכה ב,כ). אמרו עליו על דואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה מודדתו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים, וכיון שהקיפה מצודה את ירושלים טבחתי בידה ואכלתו, עליה מקונן ירמיה ואמר: 'אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפחים' ורוח הקודש צווחת 'אם ייהרג במקדש ה' כהן ונביא' (שם) זה זכריה בן יהוידע" (איכה רבה א ב).

מדובר באסון הנוגע לכל לב – ילד קטן יתום לאב שמת, הפך להיות מעין אמת מידה לחיבתה הגדולה של האם למקדש, וסופו של דבר נאכל בפי אמו. הסיבה הפורמלית שמשרטט המדרש קשורה ברציחתו של נביא מקראי בפרשה ידועה. כדי להביע זאת דורש הכתוב את 'אם ייהרג במקדש ה' כהן ונביא' לא כפשוטו – הבעת צער על ההריגה, אלא כציון עצם ההריגה. ה'אם' המציין ברגיל את התנאי, בא להדגיש בדרשת הפסוק צד של התניה הגלום בענייננו, אם ייהרג במקדש ה' נביא (במקרה הנידון זכריה בן יהוידע) יענש העם, והעונש קשור בסיפור המובא. בסיפור אמנם לא נהרג כהן או נביא, אך נרצח ילד קטן, שזיקתו העמוקה למקדש מעניקה לו סמליות של מעין כהונה.

יחד עם זאת, דומה, כי בצד ההאשמה המפורשת המוטחת ברועחיו של זכריה, מבצבצת מתחת לפני השטח בעיה נוספת – היחס למקדש. ברור שמקופל בסיפור צד של מצווה הכרוך במעשה התנדבותי חיובי – נתינת הכסף לשמיים. אולם, התחושה העולה היא שניתן כאן זהב תמורת גידול הילד, רוצה לומר, אם יגדל ויצמח יתקבל יותר זהב. זה הופך את הנתינה הזו לתלויה בגוף הילד ולא בצורכי המקדש, לתלויה בדבר, כביכול, מעין מס למקדש שיבטיח את שלומו של הילד.¹⁰ ובהקשר זה ראוי לזכור, כי הדוגמה

¹⁰ 'דואג' שם טעון מזכיר טבח. בעקבות פרשת דואג האדומי שמואל-א-כ,ט. 'טפחים' משחק מצלול – 'טבחה' ו'טיפוחים'. אולי מזכיר את מצוות 'ערכים' אך במהופך, שכן ערכים מייצגים גישה של הקצבת ערכו של אדם על ערכים מסוימים ללא קשר למצבו הכלכלי.

המקראית הפשוטה של נתינת כסף לקודש עולה מתוך מצוות 'ערכים' הנזכרת בסוף ספר ויקרא. מתן כסף כ'ערך' איננו חופשי, והנותן-מערך מוגבל למדי בסכומים שקצבה התורה, שבעיקרם נקבעים לפי הגיל והמין.¹¹ אם כן, סכומים אלו אינם תלויים כמעט במערך, ועל כן ממקדים את הנתינה במקבל – המקדש, ולא בנותן. נושא היחס למקדש עולה כמובן במקרא פעמים רבות, בהקשר הנידון ראוי להזכיר את ביקורתו הנוקבת של ירמיהו בפרק ז', על מה שמצטייר כתפיסה מאגית של המקדש, שכביכול מוגן מפגיעה, ואף מביא תועלת רק משום שהוא ביתו של ה'.¹² ירמיהו מצטייר חורבן למקדש כוה, תוך שהוא מביא את תקדים חורבן שילה, שבה ראו כך את בית ה', ומכאן עולה השקפה דומה בדבר החשש מתפיסה מעוותת של המקדש, שבעצם נוכחותו אמור לגונן על החוסים בצילו, ובוודאי שעתיד לסייע לנוהגים בו כבוד. דומה, כי השקפה מקראית זו, שבמסגרת זו הבאנו רק מעט מן המעט מאזכוריה במקרא, נוכחת בסופו של דבר גם בסיפור המדרשי שהובא לעיל. עניינו בעצם הרס המקדש, שכן הריגת הכהן והנביא נתפסת כביזוי של המקדש, וריקונו מכל תוכן מהותי. וכי כיצד ניתן לפרש הריגת כהן נביא במקדש, אם לא בהכרה כי לקירותיו עצמם יש ערך עצמי? ערך שאינו תלוי במה שנעשה בתוכו! האם נראה את עקבותיו של רעיון זה גם באיכה? – באופן ישיר קשה לראות, אך דומה כי איכה נוטה להתעלם מן המקדש. החורבן מעלה צער נורא ואיום המופנה בעיקרו לאבל על אובדן החיים והעצמאות. המקדש נזכר, אך כמעט שלא נזכר כגורם ממשי. פה ושם נגלה היגדים כמו: "זנח אדני מזבחו נֶאָר מקדשו קול נתנו בבית ה' כיום מועד" (ב,ז), אך מעבר לאזכור זה כמעט שאין קינה מפורשת עליו. הפסוק שהובא אכן עשוי להשתלב בתפיסה שהוצגה בירמיהו בדבר הריסת ה' את מקדשו שאיננו ביתו, אך מעבר לכך, דומה כי מיעוטן היחסי של ההתייחסויות למקדש, הוא עצמו מדגיש את התפיסה הזו.

כללו של דבר, המקדש שחרב היווה ללא ספק בסיס מרכזי למשבר החורבן. אולם, מגילת איכה מתעניינת יותר בגורל האומה ובניה. עם רגישותה של איכה לאובדן הסמלים הלאומיים, התפיסה המעוותת של המקדש מביאה להתעלמות ממנו גם בבוא עת קינה. כביכול, קירות המקדש שכך תפסוהו אינם שונים מקירות אחרים בירושלים. אין הם ראויים לקינה יותר מקירות אחרים!

¹¹ הערכים שנזכרו בויקרא כ"ז נעים בין שלושה שקלים לנקבה בת חודש עד חמש שנים להמישים שקל לזכר בן עשרים עד שישים שנה. בלי לנסות להסביר כאן את פשר ההבדלים הללו ברור כי מציבים גבולות עליונים ותחתונים ברורים למדי של הערכת האדם את עצמו ומשפחתו.

¹² ירמיהו מציין: "אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה" (ירמיהו ז,ד). דומה כי בהכרה זו ובתוכן הפרק כולו משתקף מאבקו העז בהשקפה הרואה במקדש בית של ה' המגן מכל פגע בתוקף היותו בית!